

תפקידי החברה האזרחית הישראלית והפלסטינית בתהליכי השיקום בעזה

ד"ר סוהיל דיאב*

מרץ 2026

א. מבוא

שיקום עזה היא משימה מורכבת מאוד. ההרס הנרחב והעמוק דורש פעולת שיקום מקיפה וארוכת שנים המחייבת השקעת משאבים ניכרים ושותפות של הקהילה המקומית, ישראל, מדינות האזור והקהילה הבינלאומית. נדרשות החלטות מדיניות אמיצות שיקשרו את תהליך השיקום עם תהליך שלום ישראלי-פלסטיני ואזורי ויספקו בכך מסגרת בת-קיימא לתהליך השיקום, נדרשת שותפות של הדרגים המדיניים עם המגזר העסקי לשם שיקום החיים הכלכליים ברצועה ובאזור, ונדרשת מעורבות משמעותית של החברה האזרחית הישראלית, הפלסטינית וזו שבעולם.

החברה האזרחית היא מרכיב קריטי להצלחת מאמץ השיקום בר-הקיימא, ונוכח התנאים הקיימים אף להנעתו. החברה האזרחית ממלאת את החסרים במהלך המדיני היכן ששיקולים פוליטיים מובילים להחלטות לא-מיטיבות, והיא ממלאת את החסרים בשיקולי המגזר העסקי היכן ששורת הרווח המיידית מונעת השקעה במאמצים נדרשים או מסיטה משאבים להשקעות לא-מיטיבות. החברה האזרחית ממלאת את הפער המוסרי. יש לה משאבים ונכסים רבים לעשות.

מסמך זה מתמקד בתפקידי החברה האזרחית הישראלית והפלסטינית (בעזה ובגדה המערבית) בנקודת הזמן הנוכחית, לקידום המעבר ההכרחי מהמלחמה אל תהליך השיקום של עזה במסגרת תהליך שלום מדיני ישראלי-פלסטיני-אזורי. המסמך מציג את המאפיינים של זירת החברה האזרחית, את העקרונות המנחים לפעילותה בטווח הזמן המיידית והבינוני, ואף מציע מספר צעדים קונקרטיים להתקדם בהם.

ב. פעילות החברה האזרחית במהלך המלחמה

במהלך המלחמה הפגינה החברה האזרחית את כוחה הרב. היתה זו במידה רבה החברה האזרחית במדינות המערב שלחצו על הממשלות שלהן לשנות את מדיניותן ולפעול באינטנסיביות רבה יותר להפסקת המלחמה. היתה זו החברה האזרחית בעולם שתמכה, מימנה ואף הוציאה לפועל מאמצים הומניטריים. החברה האזרחית הישראלית והפלסטינית לקחו חלק משמעותי וחשוב אף הן.

לחברה האזרחית בישראל היה תפקיד מכריע בעיצוב השיח הציבורי הישראלי. ארגוני חברה אזרחית הבליטו את המשבר ההומניטרי בעזה וסייעו להציב את הסוגיות ההומניטריות במרכז הדיון הציבורי בארץ, הגנו על פעילותם של ארגוני הסיוע הבינלאומיים והבליטו את חשיבותם, קידמו את הרעיון שהסכמים הם אלו שמצילים חיים ומשיגים ביטחון, והציבו במרכז הקונצנזוס הישראלי את סוגיית החזרת החטופים והבחירה בחיים. ארגוני החברה האזרחית סיפקו לציבור מידע, ביקרו את מדיניות ישראל, הציעו חלופות

* ד"ר סוהיל דיאב הוא מומחה לארגונים אזרחיים בחברה הפלסטינית, לשעבר סגן ראש עיריית נצרת ומנהל אגף קידום שוויון בהסתדרות, ורכז שותף של מעגל נצרת והעמקים בתנועת "עומדים ביחד".

והצליחו בחלק מהמקרים לקבוע את סדר היום הציבורי (בעיקר בסוגיית החטופים). הכלים המרכזיים בהם נעשה שימוש כללו הפגנות, מחאות, נוכחות במרחב הציבורי ובתקשורת.

בנוסף פעלו ארגוני חברה אזרחית במישור ההומניטרי עצמו. על אף המגבלות על הענקת סיוע ישיר לעזה מטעם ישראלים, ארגוני חברה אזרחית שונים לקחו חלק בסיוע למאמץ ההומניטרי בדרכים ישירות או עקיפות. זה בא לידי ביטוי בקמפיינים לגיוס תרומות, העברה דרך גורם שלישי, סיוע בירוקרטי לארגונים זרים ועוד.

ארגוני חברה אזרחית ישראלים פעלו בתחום המדיניות והרעיונות. סיפקו ידע ופיתחו ידע רלבנטי למאמץ ההומניטרי כמו גם למאמץ השיקום. ארגונים שונים החלו לקדם רעיונות ותכנון לשיקום הנכון של עזה, לשיקום הפיסי כמו גם לבניית המוסדות החברתיים והפוליטיים. גם בזירה המשפטית פעלה החברה האזרחית כאשר עתירות מגוונות הוגשות לבתי הדין כדי לקדם סוגיות הקשורות לעזה – החל בחופש התנועה והטיפול הרפואי, ועד לחופש הסיקור של המתרחש בעזה. בשדה זה לא נחלו ארגוני החברה האזרחית הצלחות רבות.

במהלך המלחמה התמקדה החברה האזרחית הפלסטינית במאמץ ההומניטרי והדאגה לאוכלוסייה בעזה. ראשית כל דרך פעולות ישירות של הענקת סיוע הומניטרי. זה בא לידי ביטוי בהעברה ישירה של סיוע לרצועת עזה מהגדה המערבית, או דרך גיוס כספים לסיוע, כולל מהפלסטינים בפזורה. ארגוני חברה אזרחית פלסטינים, עבדו יחד עם ארגוני סיוע הומניטריים בינלאומיים (ואף ישראלים), כדי לקדם פרויקטים הומניטריים בתוך עזה, תוך כדי המלחמה. החברה האזרחית הפלסטינית פעלה לגיוס תמיכה ציבורית בעולם, תמיכה של ארגוני הסיוע הבינלאומיים, ארגוני זכויות אדם ואף ממשלות זרות, כדי להביא לסוף המלחמה, לצד הגברת התמיכה במאמץ ההומניטרי במימון, מזון, ידע או שירותים רפואיים.

ג. עקרונות מנחים לתרומת החברה האזרחית לשיקום בר-קיימא של עזה:

סקירת הפעילות של ארגוני החברה האזרחית במהלך המלחמה, כמו גם המאפיינים הכלליים של ארגוני חברה אזרחית, מצביעים על מספר שדות פעולה עיקריים בהם על ארגוני החברה האזרחית הישראלים והפלסטינים לפעול. עליהם להשתתף בהענקת סיוע הומניטרי באופן ישיר; לפתח ולספק ידע רלבנטי בתחומים המגוונים של סיוע הומניטרי, בנייה, פיתוח, מדיניות וכו'; לפעול לעיצוב השיח הציבורי בחברות שלהן כך שיתבסס על תמיכה בשיקומה של עזה במסגרת של תהליך מדיני ויתבע מהדרג הפוליטי לפעול בכיוון; ולהוות מרחב של חיבורים בין בעלי העניין השונים – לחבר בין החברות עצמן, בין אנשי מקצוע שונים, בין המגזר הפרטי והממשלתי, בין מוסדות בינלאומיים למקומיים. בשורות הבאות מוצגים עקרונות מנחים ומשימות מרכזיות לפעילות ארגוני החברה האזרחית בשדה הפעולה הזה:

- **שיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני** - שיתוף פעולה בין ארגוני חברה אזרחית ישראלים ופלסטיניים לטובת מאמצי הבנייה מחדש בעזה טומנים בחובם רווחים רב-ממדיים. ראשית כל, שיתוף פעולה שכזה מאפשר לישראלים לפעול בעזה עם לגיטימציה רבה יותר. שנית, שיתוף פעולה שכזה מחזק את הפעילות עצמה, כאשר המשתתפים יכולים לגייס משאבים רבים יותר מהקהילות הישירות שלהם ומהקהילות היהודיות והפלסטיניות בעולם, מהידע שלהם ומהנכסים העומדים לרשותם. שיתוף פעולה שכזה תומך בבניית יחסי אמון בין העמים שהם תנאי הכרחי לחיי שלום עתידיים, מעורר אופטימיות, ומשכך גם מזמן ביתר קלות גיוס משאבים ותמיכה מגורמים חיצוניים. מכלול הסיבות הללו תומך במסקנה שככל וניתן לפעול יחד, ארגוני חברה אזרחית ישראלים ופלסטינים לטובת שיקום עזה במסגרת תהליך מדיני, כך ייטב.
- **שימור הקול, הנכסיות והריבונות של החברה המקומית בעזה** - גם במסגרת העבודה של ארגוני החברה האזרחית, חשוב לשמור על העקרון המנחה המעניק לקהילה המקומית, לעזתים, מקום ומשקל רב בעיצוב הפעילות, בקביעת סדרי העדיפויות, בביצוע הערכת הסיכויים וההיתכנות, בעיצוב ובחירה בכלים המותאמים, באוכלוסיות הרלבונטיות, במיקום הגיאוגרפי הנכון ושאר השיקולים וההיבטים של הפעילות המתוכננת.

- **שיקום עזה כסוגייה ביטחונית -** ארגוני החברה האזרחית צריכים להבין, להפנים, ולשדר החוצה כי שיקומה של עזה במסגרת תהליך מדיני רחב הינו סוגייה ביטחונית בראש וראשונה. הביטחון הפיסי-קיומי הראשוני, הפך לשאלת המפתח דרכה בוחנים הן הישראלים והן הפלסטינים, סוגיות מדיניות שונות. במקרה זה, לא מדובר על הרחבת מושג הביטחון כך שיכלול את ההיבטים של ביטחון אנושי, אלא הבנה, ושימוש בהבנה זו, שמדובר בשאלה ביטחונית פיסית-קיומית-לאומית. זהו המפתח לגיוס החברות – הישראלית והפלסטינית – למעשה השיקום ההכרחי והמוסרי.
- **חיבור עזה והגדה המערבית-** אחת המשימות של החברה האזרחית זה לדרוש ממעצבי המדיניות ולהפוך את החיבור של עזה והגדה המערבית למשימה אותה הכוחות הבינלאומיים שמים לנגד עיניהם כאשר הם מתכננים ומוציאים לפועל את צעדיהם לשיקום עזה. מעבר לפעילות מול מעצבי המדיניות, יש בידי החברה האזרחית גם לתרום ליצירת וחיזוק החיבור הזה, דרך עבודה משותפת עם ארגונים מהגדה ומהרצועה, ופעילות לקידום ותמיכה בתנועה של אנשים, הון, סחורות וידע בין הגדה לבין הרצועה. ארגוני החברה האזרחית הן פלטפורמה נוספת ליצירת הקשר, למימוש, חיזוק ותחזוקתו.
- **ניצול התמורות בחברה האזרחית הישראלית והפלסטינית למאמצי השיקום והשלום -** במהלך המלחמה משאבים רבים, ניכרים ואפקטיביים הופנו להפסקת המלחמה ושחרור החטופים. החברה האזרחית, הישראלית והפלסטינית, הפכה לשדה שואב של אנרגיה אזרחית ופעילות ציבורית. בישראל קמו עשרות ארגונים חדשים, הוקצו משאבים חסרי תקדים, התקיימו אלפי פעילויות, בייחוד לטובת הפסקת המלחמה ושחרור החטופים. כעת, ככל שניתן, לפני שהאנרגיה הזו מופנית למקומות אחרים, ולפני שהמבנים האזרחיים שקמו מתפוגגים, יש מקום לעשות מאמץ ולהפנות אותם להמשך הפעולה לטובת שיקום עזה והתהליך המדיני. עם סיומה של המלחמה ארגונים ישראלים עוברים תהליך תכנון מחדש של הפעילות שלהם, וצומחים ארגונים חדשים. חלק מהארגונים הללו, כמו ארגון "משפחות החטופים" או פעילי "עוטף עזה", אוחזים בהון סימבולי משמעותי לחברה בישראל. ארגונים אלו יכולים להצטרף אל שאר הארגונים אשר כבר פועלים בזירה הזו. ארגוני החברה האזרחית הבינלאומיים, הישראלים והפלסטינים צריכים לסייע בקידום אותה טרנספורמציה, תמורות והתאמה.
- **הנכסיות של החברה הפלסטינית בישראל -** החברה הפלסטינית בישראל הינה משאב משמעותי בפעילותה של החברה האזרחית. עומדים לרשותה משאבים רבים הכוללים ידע רלבנטי ונגישות, היא מחזיקה במוטיבציה גבוהה לפעולה, יש לה לגיטימציה רבה יותר לפעול בקרב החברה הפלסטינית, והיא מחזיקה בערוצי תקשורת ישירים חוצי-חברות. יש לפעול לקידום שיתופי פעולה בין החברה האזרחית לבין החברה הפלסטינית בישראל, להסתייע זה בזה, לבנות מרחבים של שיתופי פעולה.
- **הניסיון הישראלי במענה הומניטרי -** לחברה האזרחית בישראל יש ידע מקצועי וניסיון מצטבר משמעותי בתחומי הסיוע ההומניטרי והשיקום לאחר אסונות, שנרכש לאורך שנים של פעילות באזורים מוכי משבר ברחבי העולם. ארגונים ישראליים פיתחו מומחיות בעבודה בתנאי חירום, בשיתוף פעולה עם מערכות בינלאומיות ובתיאום עם מנגנוני סיוע גלובליים. יכולת זו – הכוללת גם הבנה של השפה המקצועית והמסגרות הבינלאומיות – יכולה להוות נכס משמעותי במאמץ לשיקום עזה. לצד זאת, לחברה האזרחית בישראל יש גם יכולת ייחודית לגייס מעורבות ומשאבים מקרב יהדות התפוצות, ובכך לתרום לחיזוק המענה ההומניטרי ולבניית שותפויות בינלאומיות ארוכות טווח.
- **יצירת שפה משותפת בין-ארגונית -** בפעילותה של החברה האזרחית יש חשיבות לתרגום. קיים מכשול שפתי לא רק בין ערבית-אנגלית-עברית, אלא גם בין השפה האזרחית לשפה של הארגונים הפורמליים והעסקיים, וגם בין ארגוני חברה אזרחית שונים בעלי אופי וזהות שונים – ארגוני סיוע, ארגוני שלום וארגוני זכויות אדם. יש ליצור מערכת מושגים בסיסית מוסכמת בהקשר של מאמץ השיקום בעזה והתהליך המדיני, אשר תסייע בפעולה משותפת ובתיאום פעולות, ותגביר את האפקטיביות הכללית של המאמצים.
- **מגוון היכולות בחברה האזרחית נוכח הנחיצות בשיקום רב-ממדי -** מאמצי השיקום של עזה אינם כוללים רק מאמץ פיסי של שיקום תשתיות חיוניות, מגורים, עסקים וכו', והם כוללים מגוון היבטים חברתיים, פסיכולוגיים, חינוכיים וכו'. החברה האזרחית בישראל ובפלסטין כוללת ארגונים

רבים ומגוונים המחזיקים בידע, מיומנויות ומשאבים במגוון התחומים הרב הנחוץ לשיקום. יש לנצל את הידע הרב הקיים בארגוני החברה החברה האזרחית בתחומים אלו, להנגיש אותו לדרגים הפורמליים, ולחבר את עבודת הארגונים שפעמים רבות מכוונים פנימה לתוך החברה הישראלית/פלסטינית אל מאמצי השיקום של עזה.

ד. הצעות לצעדים קונקרטיים שניתן לקדם:

- **ארגון כנס לארגוני חברה אזרחית בישראל תחת הכותרת "שיקום עזה-אינטרס ישראלי".**
- **הכנת תיקי פרויקטים ספציפיים לפעולות נדרשות לשיקום עזה – ארגוני חברה אזרחית המחזיקים בנגישות וידע רלבנטיים צריכים להכין תכניות ספציפיות לפרויקטים, צעדים מעשיים ופעולות נדרשות בעזה, ולקדם את הרעיונות הללו בקרב מי שיכול להוציאם לפועל – ארגוני חברה אזרחית אחרים, מוסדות בינלאומיים, ארגוני סיוע בינלאומי, המכניזם הבינלאומי של תכנית טראמפ, גופים עסקיים, הקהילה המקומית בעזה, וכו'.**
- **מיפוי הארגונים הרלבנטיים בתוך רצועת עזה עמם יש פוטנציאל לשיתוף פעולה. כמו כן, מיפוי האתגרם השונים והחלפוות השונות להתמודדות עמם.**
- **הקמת מאגר מידע משותף לארגוני החברה האזרחית הפועלים לשיקום עזה.**
- **פתיחת דלתות הדדית - על ארגוני חברה אזרחית לסייע זה לזה ביצירת חיבורים, נגישות למעצבי מדיניות, נגישות למשאבים רלבנטיים וכו'. דוגמה קונקרטית היא הנגישות למפקדת ה-CMCC בקריית גת, וההזמנה של ארגונים המעוניינים להביא את רעיונותיהם לשולחן, להיעזר בארגונים שעבורם הדלת למפקדה כבר פתוחה.**
- **חיבור החברה האזרחית המתגבשת בנגב המערבי לסוגיית הביטחון - פעולה משותפת בהובלתה לקעקוע הרעיון שחומה/גדר מהווים ביטחון וקידום התפיסה שרואה בשלום ביטחון ובשיקום עזה צעד לקידום ביטחון לנגב המערבי.**
- **חיבור ממשלות וקרנות בינלאומיות לייזום, קידום ותמיכה בשיתופי פעולה בין ארגונים ישראליים ופלסטיניים – צעד משמעותי עבור ממשלות וקרנות בינלאומיות המעוניינות לקדם שלום ואת שיקום עזה, הוא לתמוך במימון שיתופי פעולה ישראלי-פלסטיניים, להעניק במה ומעטפת ארגונית לשיתופי פעולה שכאלו, לסייע ביצירת החיבורים ובליווי, לתמוך באופן בירוקרטי בהתגברות על חסמים שונים.**
- **יוזמות שיקום במימון המונים - יוזמות קונקרטיות של מימון המונים, אשר כבר צמחו מתוך החברה הפלסטינית בישראל, הצליחו לגייס תמיכה ציבורית, גם במשאבים כספיים אך גם בחיבור רגשי ושייכות של האוכלוסייה שרוצה לקחת חלק בשיקום וזהו אמצעי זמין עבורה. נכון יהיה להמשיך ביוזמות שכאלו, בהובלה של החברה האזרחית הפלסטינית בישראל, אך גם בהובלה של אחרים ובעיקר תוך שותפות יהודית-פלסטינית.**